

Craig Haney og Philip Zimbardo

USAs FENGSELSPOLITIKK I FORTID OG FREMTID

Craig Haney og Philip Zimbardo gjennomførte i 1971 et av de mest berømte eksperimentene i sosialpsykologien. De lagde et liksomfengsel i kjelleren på Stanford universitetet i USA, og lot studenter spille rollene som fanger og fangevoktere. I dette utdraget fra en artikkel som sto i *American Psychologist*, juli 1998, forteller de hvordan fengselsforsøket endte, hva man kan lære av det, og de reflekterer over hvordan fengselspolitikken i USA har utviklet seg i de 27 år som har gått.

For 25 år siden deltok en gruppe velfungerende studenter i et forsknings-eksperiment der de skulle spille rollen som henholdsvis fanger og fangevoktere i et fengselsliknende miljø. Prosjektet er kjent som Stanford Fengsel Eksperimentet (SFE).¹ Utfallet av forsøket var både skremmende og høyst uventet for de fleste. Studenter med vanligvis god mental helse og som tilfeldig var tildelt rollen som fanger, utviklet akutte psykologiske traumer og brøt sammen. Noen av studentene ba allerede etter få dager om å få slippe ubehaget og pinen som skyldtes at de simulerte og opplevde å være fanger i et fengsel. Andre tilpasset seg ved blind lydighet og underkastet seg den urettferdige autoritetsutøvelsen. De studentene som spilte rollen som fengselsbetjenter, og som var utvalgt like omhyggelig på bakgrunn av deres gjennomsnittsskåre på en rekke personlighetstester, internaliserte også raskt den rollen de hadde fått. Mange av disse snille og omsorgsfulle unge menn, noen av dem hadde beskrevet seg selv som pasifister og mostandere av Vietnam-krigen, begynte snart å mishandle sine jevnaldrende. De ble nærmest likeglade overfor lidelsene de frembragte. Atskillige av dem viste sadistisk oppfinnsomhet når det gjaldt å plage og degradere «fangene», og ingen av de mindre aktive grep noen gang inn, eller klaget på mishandlingen de var vitne til. Den verste behandlingen av fangene foregikk om natta og når «vokterne» trodde de kunne unngå overvåking og innblanding fra forskergruppen. Planen var at eksperimentet skulle vare i 2 uker. Men vi hadde ikke ventet og var ikke forberedt på at deltakerne skulle opptre slik i rollene sine, og derfor avbrøt vi eksperimentet etter bare 6 dager av hensyn til dem som var mest plaget. (...)

25 år etter undersøkelsen vil vi reflektere på ny over budskapet og betydningen eksperimentet fikk for fengselspolitikken i USA i det kvarte århundre som er gått.

Da vi fikk ideen til SFE, var psykologifaget midt inne i det som ble kalt en «situasjons-revolusjon». Vår undersøkelse var en av de mest berømte laboratorie- og feltstudier som viste hvordan «den umiddelbare sosiale situasjonen kan være langt viktigere enn individuelle personlighetstrekk eller disposisjoner, det folk vanligvis tenker på som bestemmende for atferden vår.»² Sammen med mye annen forskning gjennom de siste 25 år, og som illustrerer den sosiale situasjonens enorme kraft, inngår nå SFE i lærebøkene og anskueliggjør måten den sosiale konteksten skaper og endrer menneskelig atferd.

Målsettingen med fengselseksperimentet var å få mer kunnskap om situasjonens betydning på et lite utforsket område av sosialpsykologien. Undersøkelsen representerte dessuten en eksperimentell demonstrasjon av den usedvanlige påvirkningskraften institusjonelle omgivelser har på de individer som oppholder seg i dem. I motsetning til kollega Stanley Milgrams forskning, som fokuserte på individuell lydighet overfor autoritetsfigurer, så undersøkte vi konformitetspresset som oppstår når grupper av mennesker fungerer innenfor samme institusjonelle ramme.³ Vår «institusjon» frembrakte raskt tilstrekkelig kraft til å vri og vrenge folks atferd på en måte som gjorde ekspertenes og deltagerens forventninger til skamme. Og, fordi det spesielle opplegget tillot oss å minimalisere den rollen personlighet og disposisjoner spilte, fikk fengselseksperimentet særlig tydelig fram kunnskap om egenskaper og dynamikk ved sosial og institusjonell kontroll.

Oppførselen til fangene og vokterne i det simulerte fengselsmiljøet hadde slående likhetstrekk med det vi finner i vanlige fengsler. Vi skrev den gang: «Tross det faktum at fanger og voktere hadde mulighet for å inngå i en hvilken som helst samhandling...så ble møtet mellom de to gruppene negativt, kjennetegnet ved fiendtlighet, krenking og umenneskeliggjøring».⁴ Samtaler var preget av trusler og hån, og fornærmende, støtende kommentarer var en vanlig tiltaleform fra fangevokternes side overfor fangene. Det miljøet vi hadde skapt i kjelleren på Stanford universitetet ble så virkelig for deltagerne at det dominerte fullstendig deres daglige tilværelse. For eksempel dreide 90% av «fangenes» samtaler seg om fengslet. Det påvirket også på en dramatisk måte humør og følelsesliv, for eksempel så uttrykte fangene tre ganger så mye negative følelser som vokterne gjorde, og situasjonen slo også beina unna selvfølelsen deres. Begge gruppene uttrykte for eksempel i stigende grad misnøye med seg selv. Når det gjaldt atferd, så ga vokterne stadig ordre, og innlot seg på konfrontasjoner og aggressive utspill overfor fangene, mens fangene på sin side gjorde mindre og mindre, de ble passive, unnlot å støtte hverandre, vurderte hverandre mer negativt, og i overensstemmelse med hvordan vokterne så på dem. Etter hvert som forsøket pågikk fikk de mer lyst til å plage og skade andre, selv om de samtidig og i økende grad ble føyelige og konforme overfor vokternes nykker. Vi konkluderte:

«Den negative, antisosiale reaksjonen var ikke produktet av et miljø skapt ved å samle en gruppe avvikende personer, men det var resultatet av en innebygd patologisk situasjon som kunne fordreie og snu opp ned på normale individer. Det unormale skyldtes egenskaper ved den psykologiske situasjonen og fra først av ikke egenskaper hos dem som befant seg i den.»⁵

I forskningen og det vi har skrevet etterpå har fengselseksperimentet tjent som inspirasjon og vært en intellektuell plattform for å gå videre i to ulike retninger. En av oss har undersøkt den tvang og makt som legale institusjoner og særlig fengslet øver, samt betydningen av situasjonelle faktorer ved forklaring og reduksjon av kriminaliteten.⁶ Den andre av oss har studert dimensjonene ved det indre «psykologiske fengsel» som begrenser menneskelig erfaring og undergraver menneskets muligheter, samt måten «bevissthetsendrende» sosialpsykologisk dynamikk kan forstyrre bedømmelsen og ha negativ innflytelse på atferden.⁷ Ettersom formålet med fengselseksperimentet var å demonstrere de negative konsekvensene av ekstreme institusjonelle miljøer så var mye av arbeidet som fulgte etter det originale eksperimentet innrettet mot endring og forsøk på å bidra til å gjøre sosiale og legale institusjoner mer i samklang med de krav menneskets psykologi stiller.⁸

I denne artikkelen vender vi tilbake til kjernetemaet i den opprinnelige undersøkelsen, – de implikasjonene den situasjonelle modellen har for rettsapparatets funksjon og institusjoner.⁹ Vi bruker SFE som et historisk startsted for å undersøke hvordan kriminalpolitikken og straffen har endret seg i de 25 år som er gått. Vi mener mye av den psykologiske innsikten som kom fra SFE og tilsvarende studier, og det bredere perspektivet som følger av dem, fremdeles kan bidra til en løsning av mange av de alvorlige problemer som i øyeblikket kjennetegner strafferettspleien i USA.

Kriminalitet og straff for et kvart århundre siden

Historien om hvordan fengselsstraffen har utviklet seg de siste 25 årene er veldig forskjellig fra den vi engang håpet og trodde vi kom til å fortelle. Den gang vi utførte SFE – i 1971 – var det utstrakt bekymring over rettferdigheten og effektiviteten til strafferettssystemet. Fagfolk, politikere og folk flest stilte åpent spørsmålet om ikke fengslet var for bryskt, om det kunne rehabilitere lovbrysterne og om det fantes alternativer som i større grad førte til målet. I mange stater reagerte folk på overbefolkningen i fengslene, det betydde den gang at 90% av kapasiteten ble utnyttet. Både lovgivere og strafferetts eksperter mente at under slike forhold ble tilbudet til fangene mangelfullt, og med færre muligheter til å løse konflikter og andre problemer blant de innsatte.

(...) På bakgrunn av dette var konklusjonen i en rapport fra det nasjonale råd for kriminalomsorgen, som ble publisert på samme tid som SFE, at fengslene og ungdomstilbudene var en «sjokkerende fiasko»,¹⁰ og at institusjonene var ansvarlig for å skape mer kriminalitet enn de forebygde, og rapporten anbefalte at det midlertidige forbudet mot bygging av nye fengsler ble forlenget i 10 nye år.

Det var helt sikkert en økonomisk undertone i disse humanitære forsøkene på å begrense fangetallet. Fengsler er dyre, og uten at de er effektive er det vanskelig å rettferdiggjøre byggingen og driften av dem.¹¹ Men det var også en ekte bekymring blant folk flest over hva som egentlig foregikk bak fengselsmurene, og hvilken virkning innesperringen hadde.¹² SFE og publisiteten omkring forsøket økte skepsisen, men den virkelige utfordringen kom fra dypereliggende strømninger i storsamfunnet.

(...) Det er antagelig riktig å si at de fleste akademikere og andre som fulgte med, antok at fengselsinstitusjonen – som det viktigste statsdrevne straffeinstrument i det amerikanske samfunnet – ville bli gradvis avviklet i overensstemmelse med de rådende humanitære strømningene, inkludert de som stammet fra psykologien. (...) Sammen med andre psykologer som var interessert i kriminalomsorg og reaksjoner overfor lovbrudd, var vi overbevist om at psykologi og andre sosialvitenskaper kunne anvendes for å gjøre reaksjonene mer effektiv og humane.

Men så, nesten uten forvarsel, ble alle disse kritiske synspunktene og den konstruktive optimismen når det gjaldt behandling av mennesker og alternativer til innesperring erstattet av noe annet. Kontrarevolusjonen innenfor strafferetten og kriminalomsorgen begynte langsomt og nesten umerkelig, men etterhvert ble den tydeligere og tydeligere. I 1980-åra var den så kraftfull og tilsynelatende ubønhørlig at det liknet mest av alt på et straffetog uten bremses, drevet av en politisk strøm og gitt ytterligere fart av en medieskapt angst for kriminaliteten. Ikke mange år etter SFE og den spirende optimismen, befinner USA seg utvilsomt i den største fengselskrisen i landets historie, med alle tegn på at det vil bli enda verre før det kan bli bedre. For første gang i løpet av 200 år med fengselsstraff i USA synes det nå ikke å være noen grenser for den fengselspine offentligheten er villig til å ta i bruk i kriminalitetskontrollens navn.¹³ Den pensjonerte dommeren Lois Forer har fordømt de senere års utvikling og advart mot konsekvensene av det hun kaller «strafferaseriet».¹⁴ Men dette raseriet har fått så fritt løp at det truer med å sette til side andre og mer human hensyn som engang tjente til å gjøre dette systemet mer sympatisk og rettferdig. De forente stater har trådt inn i det en annen kommentator kalte straffens «onde tid», en periode der straffe-filosofien ikke strekker seg til annet en å uttenke «kreative strategier som kan føre til at lovbrøterne lider».¹⁵

(...) Strafferettssystemet er ikke bare strengere og mer straffeorienterte, men det har også tilslørt mye av den psykologiske innsikt som SFE og andre

empiriske undersøkelser var basert på – innsikt om kraften i sosiale situasjoner og sosial kontekst, og deres kapasitet til å påvirke og kontrollere atferd. I løpet av kort tid ble strafferettssystemets form og innhold radikalt lagt om i USA.

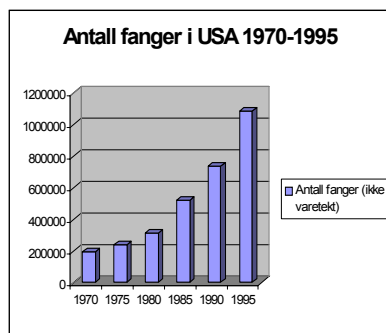
Rehabiliterings endelikt

En dramatisk endring i synet på muligheten for å forbedre lovbrøyttere var vesentlig for de endringene som skulle komme. Nesten over natta så var det begrepet som hadde utgjort en slags intellektuelle hjørnestein i nesten et århundre, nemlig *rehabilitering*, kommet i offentlig og politisk miskreditt. Landet beveget seg på midten av 70-tallet plutselig fra et samfunn som rettferdiggjorde at folk ble satt i fengsel fordi det kunne lette tilbakeføringen til et mer lovlydig liv, til et som brukte innesperringen hovedsakelig for å uskadeliggjøre de kriminelle og holde dem borte fra resten av samfunnet. Mer filosofisk ble det nå sagt at fengslingen fremmet noe som ble kalt «rettferdig gjengjeldelse» – folk ble låst inne bare fordi de fortjente det og ikke av noen annen grunn enn å straffe dem.¹⁶ I virkeligheten ble fengselsstraff etterhvert utelukkende betraktet som et mål i seg selv og uten annen hensikt enn å påføre smerte.

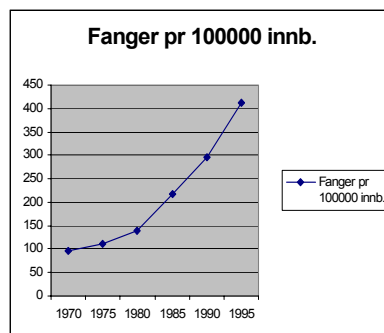
Fengslingen i Amerika

(...) Selv om byggingen av nye fengsler lettet overbefolkningsproblemet, så fortsatte fangebefolkningen å øke på en måte som savner sidestykke.

Figur 1: Fanger i USAs fengsler

Varetektsfengslede er ikke inkludert

Varetektsfengslede er ikke inkludert

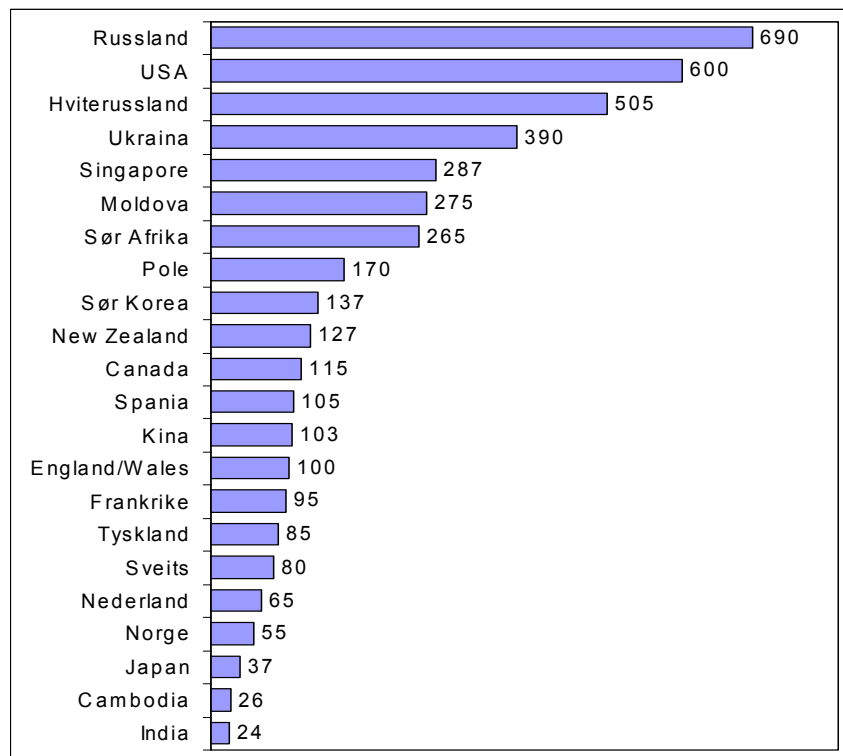
Snart ble det klart at selv dramatisk økning i antall nye fengsler ikke kunne holde tritt med økningen i fangetallet. Strafferettsekspertene har faktisk ment at fengslene i USA har vært «i krise» kontinuerlig i 25 år, og har samtidig karakterisert den nåværende overbefolkningen som uten sidestykke. Ved slutten av 1980-årene ble det i USA fengslet flere mennesker enn noensinne

tidligere i historien, og langt flere enn i andre industrialiserte demokratier. I juni 1997, da de siste data kom, var det fengslet mer enn 1,7 millioner mennesker i USA. Antallet har steget jevnt i de foregående 11 år, fra 1985 til 1996, da antallet steg fra 744.208, dvs. 313 per 100.000 innbyggere, til 1.630.940, eller 615 per 100.000. (Jfr. også figur 1, der varetektsfengslede ikke er inkludert.) Allerede for 10 år siden, lenge før dagens rekordtall, var det fagfolk som sa, «Det er lett å vise at Amerikas bruk av fengsel grenser til det barbariske, med fengselsrater mange ganger høyere enn i andre vestlige land vi sammenlikner oss med.»¹⁷ Et år seinere skrev en anmelder i *Contemporary Psychology*:

«Den amerikanske fangebefolkningen har nådd historiske høyder...Det er verd å merke seg at selv om kriminaliteten har gått ned i de seinere år så har fangetallet fortsatt å stige. Ønsket om å straffe synes å leve sitt eget liv.»¹⁸

Siden den gang har fangetallet økt ytterligere. De fleste fengslene har nå overbelegg, enkelte med dobbelt så mange fanger som planlagt. Ved starten av 1990-åra fengslet USA flere mennesker i forholdet til folketallet enn noe annet moderne land i verden.

Figur 2: Fengslingsrater for noen utvalgte land i 1995, fanger per 100.000 innbyggere

Sammenlikningen med andre land er slående når vi ser på land som Japan, Nederland, Australia og England. Gjennom hele det siste tiåret av det 20. århundre har ratene i USA vært fire til åtte ganger så høye som i disse landene.¹⁹ Fængslingen i USA har fortsatt å stige i 1990-årene. I 1992 var det litt over 500 fanger pr 100.000 innbyggere, i 1996 var det 600. Skjønt USA i 1990 hadde høyere fangerate enn noe annet land,²⁰ så har oppbruddet i Sovjet, og det politiske og økonomiske sammenbruddet ført til at det i 1995 var flere fanger pr 100.000 innbyggere i Russland enn i USA. Dette fremgår av figur 2 som viser fængslingsrater i flere land.

Økningen i fangetallet i USA skrev seg ikke fra en uforholdsmessig stor økning i fængslingen av voldsforbrytere. I 1995 var bare en fjerdedel av fangene i statsfængslene dømt for voldskriminalitet, mens tre av fire var dømt for vinnings- eller narkolovbrudd eller andre ikke-voldelige lovovertrædelser som heleri eller brudd på immigrasjonsbestemmelsene.²¹ Det var heller ikke sånn at den økte innesperringen i fængsler skyldes økning i kriminaliteten. Faktisk var det slik, ifølge den offentlige statistikken, at i en undersøkelse av 94000 amerikanere så var det langt færre som hadde vært utsatt for noe kriminelt i 1995/96 enn i årene før.²²

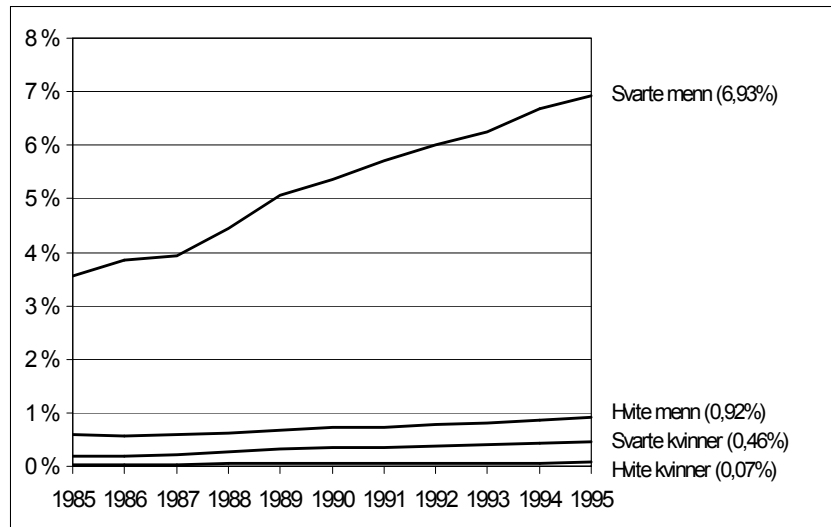
Raseforskjeller i fængselspinnen

Den aggregerte statistikken som beskriver den usedvanlige straffeorienteringen i rettssystemet i USA, skjuler et viktig forhold: Pinen i form av innesperring har rammet minoritetene, særlig svarte menn, uforholdsmessig sterkt. I mange år har faktisk fængslingsraten for hvite menn i USA vært sammenlignbar med de fleste land i Vest Europa, inkludert de mest progressive og minst straffeorienterte.²³ Selv om fængslingsraten for hvite også har økt, og ikke lenger er på samme nivå som i Vest Europa, så er den fremdeles ikke i nærheten av raten for afrikanske amerikanere. De utgjør mindre enn 6% av befolkningen, men 48% av fangene i statsfængslene. Statistikk fra begynnelsen av 1990-åra viser at svarte hadde seks ganger så høy risiko for å bli fængslet som hvite. I 1995 hadde forholdet økt til sju og en halv gang. USA fængsler faktisk fire ganger så mange afrikanske amerikanere som Sør Afrika fængsler svarte menn, folketallet tatt i betraktning.²⁴

Alle raser og etniske grupper og begge kjønn påvirkes negativt av økningen i fangebefolkningen, men det mest påfallende er raseforskjellene. Fængslingsraten for hvite menn ble nesten fordoblet mellom 1985 og 1995, den økte fra 528 pr 100.000 til 919 pr 100.000 i 1995. Konsekvensene av fængslingen for afrikanske amerikanske menn, latin-amerikanere, og kvinner av alle raser og etniske grupper er større enn for hvite menn, med afrikanske amerikanere som de sterkest rammede. Antall afrikanske amerikanere som sitter i fængsel økte fra en rate på 3544 pr 100.000 i 1985 til fantastiske 6926 pr 100.000 i 1995. Mellom 1985 og 1995 steg antall latin-amerikanere som

ble fengslet med gjennomsnittlig 12% pr. år.²⁵ Noen av forskjellene i fengslingsrater mellom hvite og svarte i USA er vist i Figur 3.

Figur 3: Prosent av den voksne befolkningen i fengsel etter kjønn og rase, 1985-1995

Overfengslingen av narkolovbrytere

Den sterke forholdsmessige økningen av afrikanske amerikanere som sitter i fengsel, har sammenheng med en dramatisk økning av folk som fengsles for narkotika-relaterte lovbrudd, kombinert med en sterkere tendens til å fengsle svarte narko lovbruytere sammenlignet med hvite. Selv om hvite og svarte bruker stoff i omtrent samme grad, så blir svarte under den såkalte «krigen mot narkotika» arrestert for narko-lovbrudd i mye større grad enn hvite.²⁶ Data fra de seinere år viser at mellom 1985 og 1995 steg antallet afrikanske amerikanere fengslet for narkokriminalitet (som eneste eller mest alvorlige lovbrudd) med 707%.

Tilsvarende økning for hvite var 306%. I 1986, for eksempel, var bare 7% av de svarte fangene dømt for narko kriminalitet, sammenliknet med 8% av de hvite. I 1991 derimot var prosenten blant de svarte tredoblet, til 25%, mens prosenten hvite fanger dømt for narkokrim bare hadde økt til 12%.²⁷ I de føderale fengslene er antallet afrikanske amerikanere fengslet for narkokrim sjokkerende høyt: ikke mindre enn 64% av mannlige og 71% av kvinnelige svarte fanger var i 1995 fengslet for narko-kriminalitet.²⁸

(...) Som vi har sagt, var typen og andelen av lovbrudd folk ble fengslet for veldig stabil i 75 år inntil 1984. I størstedelen av det 20. århundre besto fangebefolkningen i USA av rundt regnet 60-70% vinningsforbrytere, 13-

24% voldslovbrytere og rundt 20% var fengslet for offentlig uorden (inkludert narkokriminalitet), og 10% annen kriminalitet.²⁹

Denne fordelingen har endret seg dramatisk de siste 10-15 år. Nå fengsles folk for flere typer lovbrudd og blir sittende lenger i fengsel enn tidligere. Antall voldskriminelle som fengsles har økt, men ikke så mye som antall narkolovbrytere. I 1995 var 23% av fangene i statsfengslene innsatt for narkokrim, mot 9% i 1986. I de føderale fengslene har narkolovbryterne økt fra 34% av fangene i 1985 til 60% i 1995.

Vi merker oss at disse tre trendene – den ekstraordinære økningen i fangebefolkningen, den uforholdsmessige høye fengslingen av minoritetsgrupper og den høye andelen fengslet for narkokrim – reflekterer en bagatelisering av innhold og sammenheng i kriminalpolitikken de siste 25 år. Bruken av fengselsstraff, som er uten sidestykke i amerikansk historie, er uttrykk for en valgt strategi der lovbrøyttere sperres inne istedenfor å gjøre noe med de sosiale forhold og risikofaktorer som har bidratt til kriminaliteten. Å løse disse problemene med økt innesperring, og dermed se bort fra situasjons- og kontekstvariable fører til enda høyere innesperringsrater blant grupper av befolkningen som lever i rasebasert fattigdom, savn og annen sosial elendighet som henger sammen med diskriminering. (...)

Overdreven og urettferdig fengsling gjør ingenting med de sekundæreffekter tøff kriminalpolitikk fører med seg for de lokalsamfunn minoritetsgruppene kommer fra. Det er bemerkelsesverdig at det ved innledningen til det 20. århundre var flere unge svarte menn (mellom 20 og 29 år) under kontroll av kriminalomsorgen enn det totale antallet på college.³⁰ Fagfolk antar at «fengsling vil bli den viktigste faktoren som bidrar til å oppløse og bryte ned de afrikansk amerikanske familiene i 1990-åra», en annen har konkludert at «kriminalitetskontrollen er et vesentlig bidrag til oppløsning av familien, utbredelsen av eneforsørger familien og barn vokst opp uten far i ghettoen», og «folks manglende muligheter til å få arbeid».³¹ (...)

Svar på den nåværende krisa: lærdom fra eksperimentet i Stanford-fengslet

Hvor har denne forvandlingen ført strafferettssystemet i USA? På rekordtid har den nasjonale fengselspolitikken blitt bemerkelsesverdig straffeorientert med tilsvarende elendige forhold for de innsatte. Den omformingen har vært kostbar økonomisk, sosialt og menneskelig. I begynnelsen av 1990-åra kom de nakne fakta fram: «For første gang i historien bruker USA nå mer penger på rettsapparat og kriminalomsorg enn på utdanning.»³² I California hadde utgiftene til fengselssystemet alene passert utgiftene til høyere utdanning.³³ (...)

Tre-doms lovgivningen ble utformet og hurtig nedfelt i lovene for å utnytte folks redsel for voldskriminalitet.³⁴ Til tross for at kriminaliteten i

USA var for nedadgående mange steder, så ble loven utformet slik at man skulle kunne knipe og dømme flest mulig, og ikke bare de voldskriminelle (som folk flest hadde i tankene), men inkludere også ikkevoldelig kriminalitet som grov narko- og mindre vinningskriminalitet. Som en konsekvens av dette blir uforholdsmessig mange svarte og latin-amerikanske menn fengslet for livstid i tilfelle der de ikke har gjort seg skyldig i stort mer enn ubehandlet stoffavhengighet og fått flere dommer for narkotikarelaterte lovbrudd. Mandatet for å sperre så mange inne på livstid i overfylte fengsler, uten mulighet for å delta i meningsfulle programmer, behandling og andre aktiviteter, vil sannsynligvis føre til mye frustrasjon, desperasjon og raseri blant de innsatte. Det offentlige har påtatt seg ikke bare økte utgifter i forbindelse med bygging av nye fengsler, men også «omsorgen» og underholdet av et økende antall fanger som aldri vil slippe ut av fengslene, men sitte der til de blir gamle.³⁵

(...) Fengselseksperimentet demonstrerte påvirkningskraften i selve fengselsmiljøet, og hvor skadelig innesperringen er. De negative psykologiske konsekvensene for fangene må tas alvorlig, og fengselssituasjonen må endres eller helst avskaffes. Konsekvensene av våre funn synes klare. For det første så bør fengselsstraff på grunn av dens direkte skadelige konsekvenser brukes svært sjelden i kampen mot kriminaliteten.(...) Ressursene bør brukes til å skape mer humane alternativer til straffe- og innesperringsregimet. For det andre avslørte SFE hvor lett selv et minimalistisk fengsel blir smertefullt og får en stor påvirkningskraft.(...)

Vår erfaring med SFE tydeliggjorde det faktum at de institusjonelle rammene kan skape sitt eget liv, uavhengig av ønskene, intensjonene og hensikten til dem som befinner seg innenfor rammene.³⁶ Likedan som andre kraftfulle situasjoner så forvandler fengslet oppfatningene og atferden til dem som påvirkes, på begge sider av celledørene. Eksperimentet vårt ga beskjed om at velmenende mennesker, selv med de beste intensjoner, ikke er tilstrekkelig for å skape gode fengsler. De institusjonelle strukturene må forandres for at kvaliteten på soningen skal bli meningsfull.³⁷

Nå var jo vårt «fengsel» spesielt, uten noen legal myndighet for eksempel til å straffe fangene, og fangene på sin side hadde ikke gjort seg «fortjent til» behandlingen de fikk. Likevel var miljøets «psykologi» kraftigere enn de gode forsettene eller disposisjonen til deltagerne. (...) Skadelige strukturer forutsetter ikke personer med dårlige forsetter for at folk skal mishandles, men kan få selv dem med de aller beste intensjoner til å delta i ondskapfulle handlinger. (...)

Resultatene fra fengselseksperimentet tyder også på at endringer i fengselssystemet bare kan finne sted dersom de som er utenfor og uavhengig av denne kraftfulle institusjonen griper inn og gjør noe med den.

Oversatt av Arnulf Kolstad

NOTER

- 1) Se C. Haney, W. Banks og P. Zimbardo: «Interpersonal dynamics in a simulated prison» *International Journal of Criminology and Penology*, vol. 1, 1973, s. 69-97.
- 2) L. Ross og R. Nisbett: *The person and the situation: Perspectives of social psychology*, McGraw-Hill, New York 1991.
- 3) Stanley Milgram: *Obedience to authority: An experimental view*, Harper and Row, New York 1974; og S. Carr: «Demystifying the Stanford Prison Study», *The British Psychological Society Social Psychology Section Newsletter*, vol. 33, 1995, s. 31-34.
- 4) Haney, Banks og Zimbardo, op. cit., s. 80.
- 5) Haney, Banks og Zimbardo, op. cit., s. 90.
- 6) Craig Haney: «Infamous punishment. The psychological effects of isolation», *National Prison Project Journal*, vol. 8, 1993, s. 3-21; Craig Haney: «Psychology and the limits to prison pain: Confronting the coming crisis in Eighth Amendment Law», *Psychology, Public Policy and Society*, vol. 3, 1997, s. 499-588; Craig Haney: Violence and the capital jury: Mechanisms of moral disengagement and the impulse to condemn to death», *Stanford Law Review*, vol.46, 1997, s. 1447-1486; Craig Haney: *Limits to prison pain: Modern psychological theory and rational crime control policy*, American Psychological Association, Washington DC 1998. Videre, når det gjelder betydningen av situasjonelle faktorer, jfr. Craig Haney: «The good, the bad, and the lawful: An essay on psychological injustice», i: W. Laufer og I Day (red.): *Personal theory, moral development and criminal behavior*, Lexington Books, Lexington, MA 1983; Craig Haney: «The social context of capital murder: Social histories and the logic of mitigation», *Santa Clara Law Review*, vol. 35, 1995, s. 547-609.
- 7) S. Brodt og P. Zimbardo: «Modifying shyness-related social behavior through symptom misattribution», *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 41, 1981, s. 437-449; Philip Zimbardo: *Shyness: What it is and what to do about it*, Addison-Wesley, Reading, MA 1977; Philip Zimbardo: «The psychology of evil: On the perversion of human potential», i: T.R. Sarbin (red.): *Challenges to the criminal justice system: The perspective of community psychology*, Human Sciences Press, New York 1979; P. Zimbardo og S. Andersen: «Understanding mind control: Exotic and mundane mental manipulations», i: M. Langone (red.): *Recover from cults: Help for victims of psychological and spiritual abuse*, Norton, New York 1993.
- 8) Craig Haney: «Psychology and legal change: The impact of a decade», *Law and Human Behavior*, vol.17, 1993, s. 371-398; C. Haney og T. Pettigrew: «Civil rights and institutional law: The role of social psychology in judicial implementation», *Journal of Community Psychology*, vol. 14, 1986, s. 267-277; C. Haney og P. Zimbardo: «The socialization into criminality: On becoming a prisoner and a guard», i: J. Tapp og F. Levine (red.): *Law, justice and the individual in society: Psychological and legal issues*, Holt, Rinehart og Winston, New York 1977; Philip Zimbardo: «On transforming experimental research into advocacy for social change», i: M. Deutsch og H. Hornstein (red.): *Applying social psychology: Implications for research, practice and training*, Erlbaum, Hillsdale 1975.
- 9) Haney, Banks og Zimbardo, op. cit.

- 10) National Advisory Commission on Criminal Justice Standards and Goals: *Task force report on corrections*, US Government Printing Office, Washington 1973.
- 11) A. Scull: *Decarceration: Community treatment and the deviant: A radical view*, Prentice Hall, Englewood Cliffs 1977.
- 12) J. Mitford: *Kind and usual punishment: The prison business*, Knopf, New York 1973; M Yee: *The melancholy history of Soledad prison*, Harper's Magazine Press, New York 1973.
- 13) Craig Haney: *Limits to prison pain: Modern psychological theory and rational crime control policy*, American Psychological Association, Washington 1998.
- 14) Lois Forer: *A rage to punish: The unintended consequences of mandatory sentencing*, Norton, New York 1994.
- 15) F. Cullen: «Assessing the penal harm movement», *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol.32, 1995, s. 338-358.
- 16) A. von Hirsch: *Doing justice: The choice of punishment*, Hill & Wang, New York 1976.
- 17) G. Newman: «Punishment and social practice: On Hughes's 'The Fatal Shore'», *Law and Social Enquiry*, vol. 13, 1988, s. 337-357.
- 18) S. McConville: «Prisons held captive», *Contemporary Psychology*, vol. 34, 1989, s. 928-929.
- 19) Nils Christie: *Crime control as industry: Towards gulags, western style*, Routledge, London 1994; M. Mauer: «Americans behind bars: A comparison of international rates of incarceration», i: W. Churchill & J.J. Vander Wall (red.): *Cages of steel: The politics of imprisonment in the United States*, Maisoeeuve Press, Washington 1992; M. Mauer: «The international use of incarceration», *Prison Journal*, vol. 75, 1995, s. 113-123.
- 20) Mauer (1992), op. cit.
- 21) Bureau of Justice Statistics: *Sourcebook of criminal justice statistics 1996*, US Department of Justice Washington 1997.
- 22) Bureau of Justice Statistics: *Criminal victimization 1996: Changes 1995-96 with trends 1993-96*, Author, Rockville 1997.
- 23) F. Dunbaugh: «Racially disproportionate rates of incarceration in the United States», *Prison Law Monitor*, vol. 1, 1979, s. 205-225.
- 24) M. Mauer (1992), op. cit.; Bureau of Justice Statistics, 1996, op. cit.; A. King: «The impact of incarceration of African American families: Implications for practice», *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, vol. 74, 1993, s. 145-153.
- 25) C.J. Mumola og A.J. Beck: *Prisoners in 1996*, Bureau of Justice Statistics, Rockville 1997.
- 26) Bureau of Justice Statistics: *Sourcebook of criminal justice statistics 1991*, US Department of Justice, Washington; A. Blumstein: «Making rationality relevant – The American Society of Criminology 1992 Presidential Address», *Criminology*, vol. 31, 1993, s. 1-16.
- 27) M. Tonry: *Malign neglect: Race crime, and punishment*, Oxford University Press, New York 1995.
- 28) Bureau of Justice Statistics: *Sourcebook of criminal justice statistics 1996*, US Department of Justice, Washington, DC.

- 29) M.W. Cahalan: *Historical corrections statistics in the United States 1850-1984*, Bureau of Justice Statistics, Rockville 1986.
- 30) M. Mauer: *More young Black males under correctional control in US than in college*, The Sentencing Project, Washington, DC 1990.
- 31) A. King: «The impact of incarceration on African American families: Implications for Practice», special issue on «Families in Society», *The Journal of Contemporary Human Services*, vol. 74, 1993, s. 145-153; W. Chambliss: «Policing the ghetto underclass: The politics of law and law enforcement», *Social Problems*, vol. 41, 1994, s. 177-194, spesielt s. 183.
- 32) Chambliss, op. cit.
- 33) F. Butterfield: «New prisons cast shadow over higher education», *The New York Times*, 12 april 1995.
- 34) C. Haney: «Three strikes for Ronnie's kids, now Bill's», *Los Angeles Times*, 3. mars 1994.
- 35) Philip Zimbardo: *Transforming California's prisons into expensive old age homes for felons: Enormous hidden costs and consequences for California's taxpayers*, Center on Juvenile and Criminal Justice, San Francisco 1994.
- 36) Haney og Zimbardo, op.cit.
- 37) Haney og Pettigrew, op.cit.